

HÜQUQİ YARDIMIN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

PEŞƏKAR HÜQUQİ YARDIM HÜQUQUNUN ANLAYIŞI VƏ MƏZMUNU

Polad Mehdiyev*

Xülasə

Məqalədə peşəkar hüquqi yardım hüququnun anlayışı və məzmunu hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və beynəlxalq praktika əsasında geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, əsas insan hüquq və azadlıqlarından biri hesab edilən peşəkar yardım almaq hüququ müasir dövrdə insan və vətəndaşın layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsində xüsusi əhəmiyyəti ilə seçilir. Digər tərəfdən müasir dövrdə peşəkar hüquqi yardım almaq hüququ ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun təmin edilməsində əhəmiyyətli bir məsələ kimi də qiymətləndirilir. Bir-biri ilə sıx əlaqəli olan bu iki əsas insan hüquqlarının təmin edilməsini ayrı-ayrılıqda düşünmək qeyri-mümkündür ki, bu da demokratik cəmiyyətlərdə peşəkar hüquqi yardım hüququnu müzakirələrin mərkəzinə gətirən əhəmiyyətli məsələlərdən birinə çevirmişdir. Məqalənin sonunda belə bir nəticəyə gəlinir ki, peşəkar hüquqi yardım hüququnun məzmunu və həcmi hüquqi çərçivədən, mövcud resurslardan və sosial ehtiyaclardan asılı olaraq yurisdiksiyalar arasında dəyişə bilər. Hər bir yurisdiksiyada xüsusi qanunlar, qaydalar və ya siyasətlər peşəkar hüquqi yardım hüququnun əhatə dairəsini müəyyən edir. Ona görə fərqli ölkələrdə mövcud olan hüquq münasibətlərində peşəkar hüquqi yardım ilə bağlı fərqli məzmun və anlayışlara rast gəlmək olur.

***Açar sözlər:** hüquqi yardım, insan hüquqları, müdafiə mexanizmləri, hüquqi xidmət, demokratik cəmiyyət, hüquq təhsili, hüquq normaları.*

İkinci dünya müharibəsindən sonra daha da aktuallaşmış insan hüquq və azadlıqları istiqamətində maarifləndirmə səviyyəsinin artması həm beynəlxalq səviyyədə, həm də milli səviyyədə insan hüquq və azadlıqlarının təmini, təsbiti və müdafiə mexanizmlərinin inkişafına səbəb olmuşdur. Əsas insan hüquq və azadlıqlarından biri hesab edilən peşəkar yardım almaq hüququ isə müasir dövrdə insan və vətəndaşın layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsində xüsusi əhəmiyyəti ilə seçilir.

Digər tərəfdən müasir dövrdə peşəkar hüquqi yardım almaq hüququ ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun təmin edilməsində əhəmiyyətli bir məsələ kimi qiymətləndirilir. Bir-biri ilə sıx əlaqəli olan bu iki əsas insan hüquqlarının təmin edilməsini ayrı-ayrılıqda düşünmək qeyri-mümkündür ki, bu da demokratik cəmiyyətlərdə peşəkar hüquqi yardım hüququnu müzakirələrin mərkəzinə gətirən əhəmiyyətli məsələlərdən birinə çevirmişdir. Peşəkar yardım almaq hüququnun mahiyyətindən danışmadan əvvəl onun anlayışının və məzmununun aydınlaşdırılması zəruridir.

Əvvəla peşəkar yardım almaq hüququna anlayışın verilməsi üçün peşəkar hüquqi yardıma anlayış verilməsi olduqca əhəmiyyətlidir. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində peşəkar hüquqi yardıma söz birləşməsi və ya ifadə kimi konkret anlayış verilməsə də, bu ifadəni təşkil edən sözlərin hər birinə ayrı-ayrılıqda

* Doktorant, Bakı Dövlət Universiteti

anlayış verilmişdir. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətinə əsasən hüquqi yardım sözləri müvafiq olaraq hüquqa əsaslanan, hüquq normalarına uyğun olan və ya hüquq normaları, qanunlar və onların tətbiqi ilə bağlı olan [1] və kömək mənasına gələn sözlərdən ibarətdir [2]. Təəssüfki Azərbaycan dilinə dair izahlı lüğətlərdə peşəkar hüquqi yardım və ya hüquqi yardım söz birləşmələrinə ifadə kimi anlayış verilmir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, hüquqi yardım dedikdə hüquq normaları, qanun, habelə hüququn və qanunvericiliyin tətbiqinə dair məsələlərdə göstərilən kömək və ya yardım başa düşülür. Həmin izahlı lüğətdə verilmiş sözlərin mənalılarına əsasən qeyd etmək olar ki, qeyd olunan hüquqi yardımın ixtisaslı şəxslər və ya buna hüququ olan subyektlər tərəfindən göstərilməsi isə peşəkar hüquqi yardımı ehtiva edir.

İngilis dilinin izahlı lüğətlərində isə hüquqi yardım söz birləşməsinə izah verilməsinə rast gəlinir. Belə ki, hüquqi yardım (legal aid) ifadəsi hüquqi xidmətlərdən istifadəyə maddi imkanı əl verməyən şəxslərin hüquq və ya qanunvericiliklə bağlı ödənişsiz şəkildə məsləhət ala biləcəyi praktiki sistem kimi izah olunur [3]. Qeyd edilməlidir ki, söz birləşməsinə bu şəkildə izah edici anlayışın verilməsi bir sıra aspektlərdən öz müsbət təsirini göstərir. Belə ki, dilimizdə olan izahlı lüğətdə anlayış verilməməsinə baxmayaraq, ingilis dilinin izahlı lüğətində “hüquqi yardım” söz birləşməsinə izah verilmiş, hətta bu ifadənin bir neçə elementi də müəyyən edilmişdir. Məhz ingilis dilində verilmiş izahdan çıxış edərək həmin lüğətdə müəyyən edilmiş “hüquqi yardım”ın elementlərinə əsasən qeyd edə bilərik ki, həmin anlayış hüquqi məsləhətlər verilən subyektlər dairəsini konkret müəyyənləşdirmiş, bu subyektlər dairəsini hüquqi məsləhətlərin alınması, habelə hüquqi xidmətlərdən istifadə üçün yetərli maddi vəziyyətə sahib olmayan şəxslərlə məhdudlaşdırmışdır. Digər tərəfdən həmin anlayışın müəyyən etdiyi digər bir element kimi isə həmin hüquqi xidmətlərin hər hansı xidmət haqqı qarşılığında deyil, pulsuz şəkildə göstərilməsini ehtiva edir. Xidmət özündə qanunvericilik, qanun və ya hüququn tətbiqi ilə bağlı məsləhətləşmə aparılmasını ehtiva edir və da anlayışda müəyyən edilmişdir.

Hüquq ədəbiyyatında peşəkar hüquqi yardıma dair də vahid yanaşmaya rast gəlinmir. Belə ki, müxtəlif tədqiqatçılar müxtəlif aspektlərdən bu məsələyə yanaşaraq fərqli anlayışlar müəyyən edirlər.

BMT Baş Assambleyası tərəfindən təsdiq edilmiş “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının cinayət ədliyyə sistemlərində hüquqi yardıma çıxış üzrə prinsip və təlimatları”nda hüquqi yardıma anlayış verilmişdir. Həmin təlimatın müddəalarına görə hüquqi yardım azadlıq və ya sərbəst hərəkət etmək hüquqları məhdudlaşdırılmış, məhkum olunmuş, habelə cinayətdən zərərçəkmiş və ya cinayət prosesində şahid kimi cəlb olunmuş hüquqi xidmət almağa maddi imkanı çatmayan şəxslərin heç bir ödəniş etmədən hüquqi məsləhət almaları, onlara hüquqi yardım göstərilməsi və hüquqi təmsilçilik xidmətlərinin göstərilməsini əhatə edən fəaliyyət deməkdir və belə fəaliyyətə xalqın hüquqi biliklərinin artırılması, hüquq və qanunvericilik normaları, həmçinin belə məlumatlara çıxış, mübahisə-

lərin vasitəçilik və ya digər məhkəmədənənar üsulları ilə həlli, məhkəmə vasitəsilə təmin edilən digər hüquqi xarakterli xidmətlər də aid edilir [4].

Ədəbiyyatda rast gəlinən mənbələrdə peşəkar hüquqi yardımın ixtisaslı hüquqi yardım kimi adlandırıldığını da görmək mümkündür. İxtisaslı hüquqi yardıma verilən anlayışlarda peşəkar hüquqi yardımla eynilik təşkil etdiyini demək olar. Odur ki, peşəkar hüquqi yardıma anlayış verilməsi üçün ədəbiyyatda mövcud olan müxtəlif yanaşmalara diqqət yetirilməli, həmin yanaşmalarla müəyyən edilən elementlərin təhlili aparılmalı, habelə praktikada mövcud təcrübə nəzərə alınaraq qiymətləndirildikdən sonra yekun anlayış verilməsi daha düzgün olardı.

Aparılan elmi araşdırmalardan birinə görə, hüquqi yardımın peşəkar hüquqi yardım kateqoriyasına aid edilməsi üçün əsas şərtlərdən biri həmin xidmətin ixtisaslaşdırılmış şəxs tərəfindən həyata keçirilməsi ilə əlaqədardır [5]. Məhz buna görə də, yalnız ixtisaslı peşəkar şəxslər, adətən vəkillər tərəfindən göstərilən bu yardım növünə ixtisaslı hüquqi yardım adı verilir.

Burada diqqət yetirilməli olan əsas məsələlərdən biri hüquqi yardım göstərən şəxsin ixtisaslı olması məsələsidir ki, müxtəlif mənbələrdə verilən anlayışın oxşar elementi məhz budur. Qeyd olunmalıdır ki, ixtisaslı şəxs dedikdə hansı subyektlərin başa düşülməsi hələ də, ortaqlar nəticə gəlinə bilməyən məsələlərdən biri kimi qalmışdır.

Bundan başqa, qeyd edilir ki, peşəkar hüquqi yardım göstərə biləcək subyektlər vəkillərlə məhdudlaşdırılmalıdır. Məhz bu istiqamətdən yalnız vəkillər tərəfindən hüququn və qanunvericiliyin tətbiqi, habelə digər məsələlərə dair aparılan araşdırmalar peşəkar hüquqi yardım adlandırıla bilər [6].

Habelə ədəbiyyatda “peşəkar hüquqi yardıma” verilən anlayışlardan biri də vəkil tərəfindən peşəkar səviyyədə, etik və qanunvericilik normalarının qorunması ilə fiziki şəxslərin hüquqlarının təmin edilməsinə dair fəaliyyət kimi müəyyən edilir [7].

Bundan əlavə olaraq “peşəkar hüquqi yardım” termininə anlayış verilməsinə dair mənbələrdən birində qeyd olunur ki, vəkillik fəaliyyəti özündə peşəkar hüquqi yardımın göstərilməsinə dair məsələləri də ehtiva edir, həmçinin peşəkar hüquqi yardım ifadəsini qeyri təkmil kimi qəbul edərək onun faydasının az olması qabardılır [8].

Bu fikirlə tam razılışmaq qeyri mümkündür. Çünki, ixtisaslı hüquqi yardım göstərən şəxslərin dairəsinin vəkillərlə məhdudlaşdırılaraq anlayış verilməsi təməldən yanlış olardı. Çünki, hüquqi yardım göstərə biləcək şəxslər yalnız vəkillər deyil, ali hüquqi təhsil almış şəxslər də bu kateqoriyaya aid edilə bilər.

Başqa bir elmi araşdırmada isə peşəkar hüquqi yardıma şəxsin sahib olduğu hüquq və azadlıqlarının, habelə hüquqi maraqlarının müdafiə etmək məqsədi ilə ixtisaslaşmış şəxslərə və ya müəssisələrə müraciət edə bilmək hüququ kimi anlayış verilmişdir [9]. Əslində bu anlayış peşəkar hüquqi yardımın ilkin mərhələdə peşəkar hüquqi yardım alan şəxsin fəaliyyəti ilə əlaqədar hissəni əhatə etdi-

yindən, bu hüququn məzmununa aid digər daha spesifik fəaliyyətlərə toxunmadığından biraz daha geniş spektrdən yanaşma göstərilməsi zəruridir.

Belə ki, mövcud elmi tədqiqatlardan birində haqlı olaraq qeyd edilmişdir ki, ixtisaca hüquqşünas olan və ya hüquq təhsili almış şəxslər tərəfindən göstərilən hüquqi yardım peşəkar hüquqi yardım kimi qiymətləndirilə bilər [10]. Bu yanaşma da məqsədəmüvafiq olaraq qiymətləndirilməlidir. Düzdür, ölkəmizdə daxil olmaqla bir çox ölkələrdə vəkil olmaq üçün xüsusi şərtlər müəyyən edilmişdir. Hətta bunun üçün xüsusi ixtisas imtahanı mərhələlərindən də uğurla keçmək əsas şərtlərdən biri kimi qəbul edilir. Lakin peşəkar hüquqi yardımın göstərilməsi prosesində dövlət orqanlarının (qurumlarının) nümayəndələri, ixtisascə hüquqşünas olan müxtəlif şəxslər də iştirak edə bildiyindən qeyd olunan aspect-dən yanaşma daha düzgün qiymətləndirilə bilər.

Hüquq təhsilinə gəldikdə isə, bu barədə dövlətlərin təcrübəsində müxtəlifliklərə rast gəlinə bilər. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsində və bir sıra normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş “ali hüquq təhsilli” müddəasının şərh edilməsinə dair” 30 iyun 2014-cü il tarixli qərarında deyilir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsində, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 93-cü, “Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 29-cu, “Notariat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü, “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddələrində, Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 29 iyun tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında” Əsasnamənin 20-ci bəndində və digər normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş “ali hüquq təhsilli” müddəası “Hüquqşünaslıq” ixtisası ilə bərabər “Beynəlxalq hüquq” ixtisası üzrə ali təhsili də ehtiva edir [11].

BMT-nin peşəkar hüquqi yardım almaq hüququna dair global tədqiqata dair nəşrində peşəkar hüquqi yardıma daha geniş anlayış verilmişdir. Belə ki, peşəkar hüquqi yardım anlayışı ixtisaslı hüquqşünaslar tərəfindən hüquqi xidmətlərdən yararlanmağa maddi və sosial vəziyyəti imkan verməyən şəxslərə müxtəlif hüquq sahələrində olan mübahisə və məsələlərə dair ödənişsiz hüquqi xidmət almalarına yönələn fəaliyyət kimi müəyyən edilmişdir [12].

Peşəkar hüquqi yardımın mahiyyətinin müəyyən edilməsinə dair aparılan elmi tədqiqatlardan biri həmin terminə dair anlayışın müxtəlif mənbələrdə dərkonseptdə verildiyini qeyd edərək, bunu üç qrupda fərqləndirir. Bunu hüquqi yardım göstərən subyektlərə görə qruplaşdırmaqla, peşəkar hüquqi yardımın vəkillər, səlahiyyətlərinə uyğun olaraq dövlət-vəzifəli şəxslər, vəzifə funksiyalarından irəli gəlməklə hüquqşünaslar tərəfindən göstərilə biləcəyi hallara uyğun anlayışlar fərqləndirilir [13].

Qeyd olunan yanaşmanı daha təkmil hesab etməklə və qeyd olunanları nəzərə almaqla peşəkar hüquqi yardımın əhatə etdiyi müxtəlif sahələri özündə əks etdirən uyğun bir anlayış vermək olar. Göründüyü kimi peşəkar hüquqi yar-

dım müxtəlif şəxslər tərəfindən göstərilə bilən fəaliyyətdir. Bu fəaliyyətləri göstərən şəxslərin həyata keçirdikləri fəaliyyət eyni olsa da, bunu həyata keçirmək üçün hüquqi əsasları fərqli olur.

Peşəkar hüquqi yardıma anlayış verilməsi üçün onun əsas xüsusiyyətlərinin müəyyənəndirilməsi göründüyü kimi olduqca zəruridir. Ona görə də, təhlilin aparılmasında buna bu qədər geniş yer verilməsinin səbəbi də məhz bununla əlaqədardır. Odur ki, peşəkar hüquqi yardımın anlayışının verilməsi üçün əsas elementlərdən biri olan hüquqi yardım göstərən subyektin dairəsini təhsili buna imkan verən şəxslər kimi müəyyən edilməsi məqsədamüvafiqdir. Belə ki, ali hüquqi təhsili olan hər bir şəxs peşəkar hüquqi yardım hüququnun təmin edilməsində hüquqi yardım göstərən şəxs kimi çıxış edə bilər. Həmin ali hüquqi təhsilli şəxsin hüquqi yardım göstərmək üçün mövcud hüquq münasibətlərində iştirakı və fəaliyyətinin hüquqi əsası isə fərqli ola bilər. Buna misal olaraq, tutduğu vəzifə funksiyalarından irəli gələrək dövlət vəzifəli şəxsləri, vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxsləri, habelə öz peşə və ya akademik fəaliyyətindən irəli gələn şəxsləri göstərə bilərik.

Peşəkar hüquqi yardım göstərən şəxs qismində bəzən hüquqi şəxslər də çıxış edə bilər. Belə ki, burada tərəflərdən biri hüquqi şəxs olur və belə yardımın göstərilməsini öz əməkdaşları, xidməti tapşırıq verdiyi şəxslər vasitəsi ilə həyata keçirə bilər. Belə hüquqi şəxslər qismində akademik müəssisələrin hüquq fakültələri, dövlət orqanları (qurumları), qurumların tabeliyində və ya müstəqil fəaliyyət göstərən hüquq klinikaları, qeyri-kommersiya təşkilatları, vəkillik xidmətləri göstərən qurumlar, məhkəmələr və s. ola bilər.

Habelə bu istiqamətdə peşəkar hüquqi yardımın anlayışlardan biri isə hüquqi xidmətlərin göstərilməsinə görə orta bazar qiymətini ödəmək iqtidarında olmayan şəxslərə müxtəlif mövzularda hüquqi məsləhətlərin verilməsi və ya təmsil olunmasına dair xidmət kimi verilmişdir. Habelə bu fəaliyyət ictimai maraqlara xidmət edən proqram kimi qiymətləndirilir [14].

Bəzən peşəkar hüquqi yardıma anlayış verilərək ona dar konsepsiyadan yanaşaraq məhkəmədə təmsilçiliklə əlaqədar hüquqi xidmətlərin göstərilməsi ilə əlaqədar fəaliyyət kimi anlayış verirlər. Ədəbiyyatda yer alan araşdırmaların birində doğru olaraq qeyd edilmişdir ki, peşəkar yardım almaq hüququ yalnız məhkəmədə formal təmsilçilikdən daha çox məna kəsb edir və buna görə də hüququn aliliyi və demokratiyanın əsas məsələsi kimi qəbul edilir [15].

Peşəkar yardım almaq hüququna anlayış verilərək diqqət yetirilməli digər əsas element və xüsusiyyət bu hüquqi yardımın göstərilən şəxslərin dairəsi və bunun məqsədidir. Əvvəla qeyd edilməlidir ki, peşəkar hüquqi yardım hüququnu yalnız maddi imkanı zəif olan fiziki şəxslər dairəsi ilə məhdudlaşdırmaq düzgün olmazdı. Yuxarıda göstərilən anlayışa dair yanaşmalardan göründüyü kimi bu hüquqi yardıma ehtiyacı olan istənilən şəxsə dair təmin edilməli hüquq kimi müəyyən edilməlidir. Adətən cinayət prosesinin mərhələlərindən birində əsas diqqət mərkəzi mövzularından birinə çevrilən bu məsələ həmin an hüququ olan istənilən şəxsin peşəkar hüquqi yardım almasının zəruriliyini təsdiq edir. Peşə-

kar hüquqi yardım almaq hüququnun əsası olduğu şərait və ya situasiyadan dolayı olaraq hüquqi xidmətlərdən yararlanma bilməyən şəxslərin bu xidmətlərə çıxışı təmin edilməlidir. Bu isə heç də hər zaman fiziki şəxsin maliyyə vəziyyətinə irəli gələn məsələ olmur. Hüquqi yardım anlayışının kökündə ədalət mühakiməsinə bərabər çıxış və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun təmin edilməsi dayanır. Doğrudur, təcrübədə bu cür xidmətlərdən yararlanan daha çox maliyyə imkanları aşağı qiymətləndirilən şəxslər olsa da, bu aspektdən heç kəmin peşəkar hüquqi yardım almaq hüququ məhdudlaşdırıla bilməz.

Yuxarıda göstərilənlər Avropa Vəkillər Kollegiyası və Hüquq Cəmiyyətləri Şurası tərəfindən hazırlanmış Komissiya tövsiyyəsində də yer almışdır. Belə ki, həmin sənəddə haqlı olaraq qeyd edilmişdir ki, şəxsin cinayət prosesinə cəlb edildiyi, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, habelə sorğu edilən şəxs olduğu andan etibarən peşəkar hüquqi yardım almaq hüququ vardır. Bu zaman həmin şəxsin maliyyə vəziyyətinə dair hər hansı sübutların və ya dəlillərin tələb edilməməsi tövsiyyə edilmişdir [16]. Burada göstərilən yanaşmanı doğru qəbul edərək qeyd etmək olar ki, hüquqi yardım alan tərəfin subyektlər dairəsi həmin peşəkar hüquqi yardım almağa ehtiyacının olması halı ilə kifayətlənilə bilər. Yəni həmin an ona ehtiyacı olan şəxsin bunu ifadə etməsi onun peşəkar hüquqi yardım almaq hüququnun təmin edilməsini zəruri edir.

Peşəkar hüquqi yardım almaq hüququna anlayış verilməsində növbəti aydınlaşdırılmalı məsələ fikir ayrılıqlarına əsas olmuş hüquqi yardım göstərilməsinə dair fəaliyyətin özü ilə bağlıdır. Peşəkar hüquqi yardımla bağlı fəaliyyət müxtəlif formaları, o cümlədən şifahi, yazılı və təmsilçi aspektləri əhatə edə bilər. Belə ki, hüquqi yardımın göstərilməsinin hansı hərəkətlərdən ibarət olmasına dair ədəbiyyatda vahid fikrə rast gəlinmir.

Bu istiqamətdə aparılmış elmi araşdırmaların birində düzgün olaraq qeyd edilmişdir ki, ödənişsiz hüquqi yardım müxtəlif istiqamətlər üzrə göstərilə bilər. Burada fəaliyyətin hansısa növdə məhdudlaşdırılmasından söz getmir. Qanunvericiliklə qadağan edilməyən istənilən fəaliyyətlə şəxsə peşəkar hüquqi yardım göstərilməsi mümkündür [17].

Bütün bu qeyd olunanları nəzərə alaraq peşəkar hüquqi yardım almaq hüququna anlayış verilməsi mümkündür. Peşəkar hüquqi yardım almaq hüququ ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ və ədalətə bərabər əlçatanlıq prinsipinin təmin edilməsi məqsədi ilə peşəkar hüquqşünaslar və ya təhsili buna imkan verən şəxslər tərəfindən hüquqi yardıma ehtiyac olan şəxslərə ödənişsiz, müəyyən olunmuş tariflərə uyğun haqqı dövlət tərəfindən ödənilməklə və ya tərəflərin razılaşmasına əsasən xidmət haqqı ödənilməsi ilə, habelə vəzifə funksiyalarının tərkib hissəsi kimi maddi və ya prosessual hüquq normalarının tətbiqi ilə bağlı məsələlərdə peşəkar hüquqi xidmətlərin göstərilməsi fəaliyyətinin təmin edilməsini özündə ehtiva edir. Bu istiqamətdən peşəkar yardım almaq hüququnun anlayışı verildiyindən bu hüququn məzmununa daha geniş izah verilməsi məqsədmüvafiq olar.

Ədəbiyyatda rast gəlinən elmi araşdırmaların birində isə qeyd edilmişdir ki, peşəkar hüquqi yardım hüququnun məzmununa daxil olan fəaliyyət kimi məsləhətləşmə, praktiki hüquqi yardım və məumatlanma aid edilmişdir [18]. Ölkələrin hüquqi yardım təcrübələrinin müqayisəli təhlilinin aparılmasına dair layihə çərçivəsində aparılan tədqiqat nəticələrində müəyyən edilmişdir ki, hüquqi yardımın göstərilməsi əsasən cinayət prosesində sübutların toplanılması, məhkəmə icraatında təmsilçilik mərhələlərində daha zəruri əhəmiyyətə malikdir [19].

Ümumilikdə peşəkar hüquqi yardım hüququnun məzmununa aid edilən fəaliyyəti həyata keçirilmə formalarına görə təmsilçilik, şifafi və ya yazılı fəaliyyət kimi növlərə ayırmaq mümkündür. Bəzi hallarda peşəkar hüquqi yardım dedikdə, yalnız şəxsin məhkəmə iclasında təmsil olunması başa düşülür. Əvvəla o qeyd edilməlidir ki, bu heç də düzgün yanaşma kimi qəbul edilə bilməz.

Peşəkar hüquqi yardım hüququnun məzmunu ədalət mühakiməsinə çıxışın və səmərəli hüquqi təmsilçiliyin təmin edilməsi üçün vacib olan bir neçə əsas fəaliyyət istiqamətini əhatə edir. Xüsusi məzmun ölkələrin yurisdiksiyalarına görə fərqli olsa belə də, aşağıdakılar əksər qanunvericilikdə oxşar olan ümumi fəaliyyət istiqamətləridir.

Peşəkar hüquqi yardımın ilkin mərhələsini qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda peşəkar hüquqi yardım almaq hüquqununda istifadə etmək imkanı olan şəxsə peşəkar hüquqi yardım almaq hüququ barədə məlumat verilməsi təşkil etdiyini deyə bilərik. Əvvəla qeyd edilməlidir ki, bu ilk mərhələ olmaqla bir sıra mühüm məsələlərin başlanğıcını müəyyən edir. Peşəkar hüquqi yardım haqqında dolğun informasiya verilməsinin təmin edilməsi peşəkar hüquqi yardım hüququnun realizəsi üçün olduqca əhəmiyyətlidir. BMT Baş Assambleyanın qəbul etdiyi 67/187 nömrəli 2013-cü il tarixli Qətnaməsinə əlavədə hüquqi yardım haqqında məlumatlandırılmaq əsas prinsiplərdən biri kimi qəbul edilmiş, bu istiqamətdən dövlətlərinin üzərinə bir sıra vəzifələr qoyulmuşdur [20].

Qeyd edilməlidir ki, peşəkar hüquqi yardım haqqında məlumatlandırmaya geniş və dar aspektdən yanaşmaq mümkündür. Geniş və daha ümumi aspektdən bu özündə müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə etməklə maarifləndirmə tədbirlərinin görülməsi, mediada və ictimai məlumatlandırma materiallarında peşəkar hüquqi yardım göstərilməsi halları, habelə bu yardımı pulsuz göstərən ictimai təşkilatlar, hüquq klinikaları, hüquqi xidmətlər göstərən qurumlar barədə vaxtaşırı informasiya yerləşdirilməsini ehtiva edir. Daha dar aspektdən isə peşəkar hüquqi yardım haqqında məlumatlandırma hüquqi yardım almaq hüququna malik olan şəxsin, yəni, təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin, cinayət prosesinə cəlb edilmiş şahidin, bəzi hallarda zərərçəkmiş şəxsin və ya onun yaxınlarının, inzibati məhkəmə icraatı iştirakçısına hüquqi yardım barədə ətraflı məlumat verilməsini özündə ehtiva edir. Əvvəla bu formal xarakterli olmamalıdır. Bu məlumat peşəkar hüquqi yardımın göstərilməsi fəaliyyətinin nələri ehtiva etməsi, göstərə biləcək peşəkar subyektlər haqqında, habelə peşəkar hüquqi yardım alan şəxsin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda xidmət haqqından azad olması və s.-ni əhatə etməlidir. Peşəkar hüquqi yardım haqqında məlumatlar barədə bu

siyahıya aid edilə biləcək məlumatlar işin hallarına uyğun olaraq daha çox da ola bilər. Bu mərhələdə geniş aspektdən məlumatlandırma dövlət siyasəti və proqramı çərçivəsində fəaliyyət istiqamətinə aid olan dövlət orqanı (qurumu), qeyri-kommersiya təşkilatları və ya akademik institutlar və müəssisələr, media qurumları və digər təşkilatlardır. Dar aspektdən isə bu məlumatların verilməsi prosesin aparılmasına rəhbərlik edən və ya əsas icraçı kimi iştirak edən dövlət vəzifəli şəxslərin üzərinə düşür. Bu şəxslərin qeyd olunan qaydaya əməl etməsi məsələsi onların yuxarı vəzifəli şəxsləri tərəfindən mütəmadi olaraq nəzarətdə saxlanıldığı halda prosesin uğurla yekunlaşdığı qənaətinə gəlmək mümkündür.

Şəxsin peşəkar hüquqi yardım almaq hüququndan istifadə etmək istəyini ifadə etdiyi hallarda növbəti mərhələlərdən biri hüquqi məsləhətləşmə xidmətlərinin göstərilməsidir. Peşəkar hüquqi yardım hüququ bu mərhələdə öz hüquqlarını, öhdəliklərini və potensial hüquqi seçimlərini başa düşmək üçün yardıma ehtiyacı olan şəxslərə hüquqi məsləhətlərin verilməsi ilə təmin edilir.

Ədəbiyyatda haqlı olaraq peşəkar hüquqi yardım çərçivəsində hüquqi məsləhətlərin verilməsinin məqsədi müəyyən edilərək qeyd edilmişdir ki, məqsəd hüquqi məsələnin həlli ilə əlaqədar bütün hallara dair hüququn və qanunvericiliyin işi ilə əlaqədar məsləhətlərin verilməsi, yol xəritəsinin müəyyən edilməsi üçün müvafiq tədbirlərin görülməsidir. Habelə o da qeyd edilir ki, peşəkar hüquqi yardım çərçivəsində hüquqi məsləhətləşmə işin yekun nəticəsindən asılı olmayaraq işin bütün halları ilə bağlı yüksək səviyyədə aparılmalıdır. Yalnız bu üsulla prosesin əsassız olaraq uzanmasının qarşısını almaq, habelə iş üzrə yekun nəticələrini qabaqcadan planlaşdırmaq mümkündür [21]. Buna görə də, burada peşəkar hüquqi yardım göstərən subyektin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biri işin yekun nəticəsi müsbət perspektivə malik olmasa belə işin bütün hallarına dair təkmil ixtisaslı hüquqi yardım göstərməkdir. Hər bir halda peşəkar hüquqi yardım alan şəxsin vəziyyətini yüngülləşdirən hallar araşdırılmalı, hüquqların təmin edilməsi və müdafiəsi ilə bağlı bütün zəruri araşdırmalar aparılaraq məlumatlar peşəkar hüquqi yardım alana təqdim edilməlidir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən fəaliyyət hüquq və qanunvericilik normalarının tətbiqi, məhkəmə təcrübəsi, habelə prosedur qaydalar ilə bağlı geniş və təkmil məlumatlandırmanı özündə ehtiva edir. Burada peşəkar hüquqi yardım göstərən şəxslər işin hallarına uyğun olaraq apardıqları təhlil və hüquqi araşdırma nəticələrinə uyğun olaraq müxtəlif təkliflər də hazırlanılmasını təmin etməlidirlər. Yalnız belə üsulla fiziki şəxslərin hüquqlarının müdafiəsini və təminini həyata keçirmək, habelə ədalətli məhkəmə araşdırmasına dəstək vermək olar. Bu həmçinin mürəkkəb prosessual və prosedur normalarının tətbiq olunduğu işlərdə fiziki şəxslərin öz hüquqlarını həyata keçirməyə kömək edir.

Peşəkar hüquqi yardımın praktikada ən çox rast gəlinən mərhələlərindən biri hüquqi məsələlərə dair peşəkar hüquqi yardım çərçivəsində şəxsin təmsil edilməsidir. Hüquqi məsələlərə dair təmsilçilik əsas mərhələlərdən biri olmaqla ədalətli məhkəmə araşdırması prosesinə əsas dəstək verən peşəkar hüquqi yardım fəaliyyətidir.

Ədəbiyyatda qeyd olunur ki, sosial-iqtisadi hüquqların təmini və müdafiəsində hüquqi təmsilçilik, dolayısı yol ilə peşəkar hüquqi yardım xüsusi əhəmiyyətə malik məsələlərdən biridir [22]. Bu isə peşəkar hüquqi yardım fəaliyyətində hüquqi təmsilçiliyin əhəmiyyətini göstərir. Bu istiqamətdən peşəkar hüquqi yardım kontekstində hüquqi təmsilçiliyin həyata keçirilməsi bir çox insan hüquq və azadlıqlarının, xüsusən sosial-iqtisadi hüquqların təmin edilməsinə əsas olur.

Peşəkar hüquqi yardım, xüsusən də hüquqi mübahisələrin rəsmi icraat tələb etdiyi hallarda, çox vaxt vəkillə təmsil olunmaq hüququnu əhatə edir. Beynəlxalq hüquq normaları və sandartlara əsasən bir çox hallarda vəkillə təmsil olunmaq hüququ cinayət prosesində ödənişsiz və dövlət tərəfindən təmin olunmalıdır. Bəzi hallarda peşəkar hüquqi yardım çərçivəsində vəkillə təmsil olunma qanunvericilikdə məcburi xarakter daşıyan imperativ norma kimi müəyyən edilir. Bu əsasən, fiziki və ya əqli qüsurlu şəxslərin cinayət prosesinə cəlb edilməsi halları üçün müəyyən edilmişdir. Məhz qeyd olunan hal da hüquqi təmsilçiliyin əyani göstəricisidir.

Ədalətli məhkəmə müdafiəsi ilə əlaqədar elmi araşdırmaların birində qeyd edilmişdir ki, ədalət mühakiməsinə bərabər çıxış əldə edilməsi və bu prosesdə bərabər imkanların yaradılması yalnız ödənişsiz peşəkar hüquqi yardım hüququnun müəyyən və təmin edilməsi ilə mümkündür. Bu ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnda əsas təminedicisi mexanizm kimi özünün biruzə verir [23]. Bu istiqamətdən araşdırma aparılan başqa bir ədəbiyyatda haqlı olaraq qeyd edilmişdir ki, məhkəmə prosesində və məhkəmədənkənar peşəkar hüquqi yardım fərqləndirildiyi halda birincisi hüquqi təmsilçiliyi, sonuncusu isə hüquqi məsləhətəsməni özündə ehtiva edən bir fəaliyyət kimi nəzərə çarpır [24].

Hüquqi təmsilçilik fəaliyyəti ilə peşəkar hüquqi yardımın göstərilməsi vəkil və ya ixtisaslı peşəkarların məhkəmə iclaslarında şəxsin hüquq və mənafələrini, qanuni maraqlarını təmsil etmək və müdafiə etmək fəaliyyəti ilə əlaqədar olduğunu demək mümkündür. Hüquqi nümayəndəlik fərdlərin öz iddialarını effektiv şəkildə təqdim etmələrini, əks arqumentlərə etiraz etmələrini və hüquqlarını müdafiə etmələrini təmin edir. Bundan əlavə olaraq bu təmsilçiliyin formal xarakter daşımaması ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun təmin edilməsi baxımından da olduqca əhəmiyyətlidir. Belə ki, formal xarakteri daşıyan vəkillə məhkəmədə təmsil olunmaq şəxsin ədalətli müdafiə olunmaq hüququnu təmin etməməklə, bu hüququn yönəldiyi əsas məsələ olan şəxsin vəziyyətini yüngülləşdirmək əvəzinə onu ağırlaşdırır. Habelə ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ, ədalətə bərabər çıxışların təmin edilməsi kimi əsas insan hüquqları və prinsiplərin pozulmasına səbəb olur. Praktiki məsələləri təhlil etməklə qeyd etmək olar ki, hüquqi təmsilçiliklə bağlı həyata keçirilən əsas fəaliyyət məhkəmə araşdırmasına düzgün dəlillərin təqdim edilməsi, məhkəmə çıxışının həyata keçirilməsi və sübutların tədqiqində iştirakla bağlıdır.

Məhkəmə təmsilçiliyinə əlavə olaraq peşəkar hüquqi yardım vasitəçilik və ya danışıqlar prosesində yardımı da əhatə edə bilər. Hüquq mütəxəssisləri şəxslərə mübahisələrin alternativ həlli üsulları ilə məşğul olmaqda kömək və rəsmi

məhkəmə çəkişmələrindən keçmədən qarşılıqlı məqbul həll yolları axtarılmasını təmin edə bilərlər.

Ədəbiyyatda vasitəçilik prosesi hüquqi yardımın bir növü kimi qəbul ediləndi bir araşdırmada haqlı olaraq qeyd edilir ki, vasitəçilik prosesində vasitəçi ixtisasca peşəkar hüquqşünas olduqda o, tərəflərdən hər hansı birinə üstünlük və ya tərəflərdən birinin hüquqi vəziyyətini yaxşılaşdıran hüquqi yardım göstərə bilməz. Yalnız işin həlli üçün, tərəflərin hüquq bərabərliyi və hər ikisinə eyni səviyyədə olmaqla işin yekun həlli ola biləcək qanunvericilik və ya hüquq normalarının, habelə məhkəmə təcrübəsi barədə hüquqi məsləhətlər verilə bilər [25].

Habelə, peşəkar hüquqi yardım hüququ fərdlərin hüquqi şikayətlər üçün hüquqi yardım axtarmaq üçün məhkəmə instansiyalarına müraciət etmək hüququnu əhatə edir. Buraya məhkəmə araşdırmalarına başlamaq, dinləmələrdə iştirak etmək, öz iddiasını və sübutlarını təqdim etmək üçün məsləhətlər almaq, habelə yazılı hüquq xidmətlərindən istifadə daxil edilə bilər.

Sənədlərin hazırlanmasında hüquqi yardım peşəkar hüquqi yardım çərçivəsində əsas həlledici mərhələlərdən hesab olunur. Sənədləşmə və bir sıra prosesual məsələlərin həlli məhz peşəkar hüquqi bilik və təcrübə tələb edən bir məsələ kimi qiymətləndirilməlidir. Peşəkar hüquqi yardıma hüquqi sənədlərin hazırlanması və baxılması ilə bağlı yardım da daxildir. Hüquq mütəxəssisləri fərdlərə müqavilələr, vəsiyyətnamələr və ya hüquqi şikayətlər kimi hüquqi sənədlərin hazırlanmasında, düzgünlüyün, müvafiq qanunlara riayət olunmasının və fərdi hüquqların qorunmasının təmin edilməsində kömək edə bilərlər.

Ədəbiyyatda olan araşdırmalardan birində vəkil tərəfindən peşəkar hüquqi yardım fəaliyyətinə dair sənədləşmə aparılmasını aparılmış hüquqi yardımın keyfiyyətini müəyyən etmək üçün əsas vasitə kimi nəzərdən keçirir. Bu proses əlavə prosesdurlar icra edilməsi ilə bağlı iş yükünü çoxaldacağından vəkillər hər bir mərhələdə yazılı prosedurların və sənədləşmənin aparılmasında maraqlı deyillər. Bununla belə, qiymətləndirmə meyarlarının müəyyən edilməsi baxımından əhəmiyyətli hesab edilir [26].

Sənədləşmə bir çox istiqamətlərdən əsas peşəkar hüquqi yardımın məzmununu təşkil edən fəaliyyət kimi özünü biruzə verir. Çünki hüquqi yardıma ehtiyacı olan subyekt sübutların toplanılması, hüquqi gözləntilərinə uyğun hərəkətlərin həyata keçirilməsi, habelə yekun qərar və aktlardan şikayət verilməsi kimi proseslərdə sənədlərin və müraciətlərin hazırlanması tələbləri, müraciətin forması və məzmunu, həmçinin prosesual qaydalara dair hissədə peşəkar hüquqi yardım almaları zəruri olur. Bu sənədləşmə fəaliyyəti ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ və ədalətə hamı tərəfindən bərabər əlçatanlığın təmin edilməsi baxımından olduqca əhəmiyyətli bir fəaliyyət kimi qiymətləndirilməlidir.

Peşəkar hüquqi yardımın məzmununu təşkil edən və peşəkar hüquqi yardım göstərən şəxs tərəfindən həyata keçirilən əsas fəaliyyətlərdən biri də işin halları ilə bağlı peşəkar hüquqi tədqiqat və təhlil aparılmasıdır. Çünki heç də işin bütün halları ilə bağlı hüquq və qanunvericilik normalarının, habelə hüquqi prosedurların hamısını dəqiqliklə yadda saxlamaq mümkün deyildir. Ona görə

də, peşəkar hüquqi yardım hüququna işin halları ilə bağlı peşəkar hüquqi yardım göstərən şəxsin hüquqi araşdırma və təhlilin aparılma nəticələrinə uyğun peşəkar fəaliyyəti həyata keçirməsi və peşəkar hüquqi yardım almaq hüququnu istifadə edən şəxslərə apardıqları hüquqi araşdırma və təhlillərdə dəstək aid edilə bilər. Hüquq mütəxəssisləri fərdlərə onların işi ilə bağlı müvafiq qanunları, qaydaları və presedentləri başa düşməyə kömək edir. Bu, güclü hüquqi arqumentlərin qurulmasına, potensial müdafiə vasitələrinin müəyyənləşdirilməsinə və effektiv strategiyaların hazırlanmasına kömək edir.

Hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, hüquqi tədqiqat hüquqi və qanunvericilik normalarının qarşıya qoyulan məqsəd üçün sistemativ şəkildə araşdırılması ilə əlaqədardır. Bu prosesdə əsas olan məsələ sistemativ yanaşma və metodologiya qəbul edilməlidir. Əgər sistemativ yanaşma tətbiq edilməzsə hüquqi tədqiqatın aparılması ilə bağlı qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq qeyri-mümkün olur [27].

Göründüyü kimi məhz bu da hüquqi tədqiqat prosesinin çətinliyini və bu istiqamətdə peşəkar hüquqi dəstəyin zəruriliyinin göstəricisidir. Bu istiqamətdən hüquqi tədqiqat və təhlillərin aparılması fəaliyyəti peşəkar hüquqi yardımın məzmununa aid edilən fəaliyyət kimi qiymətləndirilir.

Qeyd edilməlidir ki, peşəkar hüquqi yardımın məzmunundan danışdıqda məhz həmin hüquqi yardımın istiqamətləndiyi şəxslər dairəsi də nəzərə alınmalıdır. Təcrübədə peşəkar hüquqi yardımın göstərilməsinin təmin edildiyi əsas şəxslər dairəsinə cinayət mühakiməsinə cəlb edilən və ya cəmiyyətin həssas qrupuna aid edilən şəxslər aid edilir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 61-ci maddəsi bütün tutulan, həbs edilən, cinayət törədilməsində itiham olunan və ya şübhəli bilinən şəxslərin həmin andan peşəkar hüquqi yardım və müdafiə hüququnu təsbit edir [28]. Göründüyü kimi əvvəla bu şəxslər kateqoriyasına səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən azadlıq və sərbəst hərəkət etmək kimi insan hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırılan fiziki şəxslər aid edilir.

Habelə peşəkar hüquqi yardımın məzmununa nəzər yetirsək qeyd edə bilərik ki, yardıma ehtiyacı və yardım alması zəruri olan hər bir şəxsin peşəkar hüquqi yardım hüququ var. Həmçinin belə şəxslər kimi təcrübədə əsasən fiziki və əqli qüsuru olan şəxslərin, habelə dövlət dilini bilməyən şəxslər də aid edilir. Buna görə də, peşəkar hüquqi yardım hüququ çox vaxt ədalət mühakiməsinə çatmaqda maneələrlə üzləşən həssas şəxsləri dəstəkləmək üçün xüsusi müddəaları ehtiva edir. Bura hüquqları pozulmuş məişət zorakılığı qurbanları, uşaqlar, əlillər, qaçqınlar və ya dil biliyi məhdud olan şəxslər daxil edilə bilər.

Peşəkar hüquqi yardım hüququnun məzmununa aid edilən fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsi formasına görə də qruplaşdırıla bilər. Ümumilikdə bu prosesdə olan fəaliyyətləri şifahi, yazılı və ya təmsilçilik (yazılı-şifahi) kimi təsnif etmək mümkündür. Yazılı fəaliyyət də peşəkar hüquqi yardımın tərkib hissəsini təşkil edən fəaliyyətləri özündə cəmləşdirməklə bu peşəkar hüquqi yardım üsulu ilə hüquq mütəxəssisləri müqavilələr, vəsiyyətnamələr, hüquqi şikayətlər

və müxtəlif hüquqi formalar kimi hüquqi sənədləri hazırlamaları, arqumentlər təqdim etmək, hüquqi məsələləri təhlil etmək və müştərilərinin mövqelərini dəstəkləmək üçün məktublar, hüquqi brifinqlər, yazılı məsləhətlər və ya digər yazılı təqdimatlar hazırlaya bilərlər. Yazılı fəaliyyət hüquqi araşdırma, sənədlərin təhlili və hüquq mütəxəssisləri ilə onların müştəriləri arasında ünsiyyət üçün vacibdir. Şifahi ünsiyyət peşəkar hüquqi yardımda mühüm rol oynayır və hüquq mütəxəssisləri yardım istəyən şəxslərə şifahi məsləhətlər, izahatlar və təlimatlar verirlər. Bu, məsləhətləşmələr, hüquqi variantların müzakirəsi və hüquq və öhdəliklərlə bağlı məlumatların verilməsini əhatə edə bilər. Bundan əlavə, hüquqi yardım göstərənlər məhkəmə və ya inzibati dinləmələrdə müştəriləri təmsil edə, arqumentlər təqdim edə, şahidləri çarpaz dindirə və şifahi vəkillik vasitəsilə müştərilərinin maraqlarını müdafiə edə bilərlər. Habelə bu təmsilçilik prosesində müxtəlif yazılı ərizə, vəsatət, şikayət və s. təqdim edilməsi ilə də özünü göstərə bilər. Bu isə təmsilçilik fəaliyyət növünü əhatə edir. Hüquq mütəxəssisləri öz müştəriləri üçün nümayəndə kimi çıxış edir, onların maraqlarını təqdim edir, arqumentlər gətirir və məhkəmə salonlarında, arbitraj proseslərində və ya inzibati dinləmələrdə onların adından vəkillik edir. Nümayəndəlik fəaliyyətinə müştərilərin adından aparılan şifahi mübahisələr, danışıqlar, vasitəçilik və həll müzakirələri daxil ola bilər.

Qeyd etmək vacibdir ki, peşəkar hüquqi yardım hüququnun məzmunu və həcmi hüquqi çərçivədən, mövcud resurslardan və sosial ehtiyaclardan asılı olaraq yurisdiksiyalar arasında dəyişə bilər. Hər bir yurisdiksiyada xüsusi qanunlar, qaydalar və ya siyasətlər peşəkar hüquqi yardım hüququnun əhatə dairəsini müəyyən edir. Ona görə fərqli ölkələrdə mövcud olan hüquq münasibətlərində peşəkar hüquqi yardım ilə bağlı fərqli məzmun və anlayışlara rast gəlmək olur.

İstinadlar:

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. II cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, səh. 408.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. IV cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, səh. 536.
3. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/legal-aid>
4. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/67/458)] 67/187. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems - https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA_67.187_English.pdf
5. Записная Т.В. К вопросу о содержании понятия «квалифицированная юридическая помощь». Новочеркасск: ЮРГТУ, 2013, с. 22.
6. Альбрант Н.В. Конституционное право на получение адвокатской помощи в Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2005, с. 62 - 65.
7. Смирнов К.В. О понятии «квалифицированная юридическая помощь». «Вопросы Российской юстиции», 2021, №16, с. 89.
8. Георгий А.Т. О некоторых аспектах определения понятия «квалифицированная юридическая помощь» в Российской Федерации. «Экономической безопасности», 2016, №6, с. 147-149.

9. Плетень А.С. Конституционное право на бесплатную юридическую помощь и механизм его реализации в современной России: Автореферат диссертация канд. юр. наук. Москва, с.12-13.

10. Плетень А.С. К вопросу о содержании понятия «квалифицированная юридическая помощь». Современное право, Москва, 2009, № 5, с.8.

11. <https://constcourt.gov.az/az/decision/287>

12. Global Study on Legal Aid Global Report-, United Nations, October 2016 . p.8-9. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Global-Study-on-Legal-Aid_Report01.pdf

13. Баев А.А. Понятие и сущность квалифицированной юридической помощи в уголовном судопроизводств. Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки, 2013, №3(2), с. 64-65.

14. Anderson J and Renouf.G. Legal Services for the Public Good. Alternative Law Journal 28, N. 1 (2003), p.14.

15. Rice, Simon. (2009). A Human Right to Legal Aid. SSRN Electronic Journal. (1-11) p.1. <http://ssrn.com/abstract=1061541>

16. Commission Recommendation on the right to legal aid for suspects or accused persons in criminal proceedings – Council of Bars and Law Societies of Europe-04.04.2014, p.1. https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/CRIMINAL_LAW/CRM_Position_papers/EN_CRM_20140404_Commission-recommendation-on-the-right-to-legal-aid-for-suspects-or-accused-persons-in-criminal-proceedings.pdf

17. Худойкина Т.В., Евтеева С.Г. Бесплатная квалифицированная юридическая помощь в России: теоретические и практические проблемы, Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences 1 (2013 6) 11-17, p.14.

18. Любобенко Е.С. Конституционное право на получение квалифицированной юридической помощи и механизм его гарантирования (Российский и зарубежный опыт). Москва, 2008, с. 15-18.

19. Right to a lawyer and to legal aid in criminal proceedings in five European jurisdictions: comparative report, Sofia, 2018, p.20,25.

20. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/67/458)] 67/187. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems- https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA_67.187_English.pdf

21. Jüriloo K. Free Legal Aid – a Human Right. Nordic Journal of Human Rights, 2015, 33(3), p.211

22. A Durbach ‘The Right to Legal Aid in Social Rights Litigation’, in M Langford (ed), Social Rights Jurisprudence – Emerging Trends in International and Comparative Law’ (Cambridge University Press, 2008). p. 68.

23. Galowitz P. Right to Legal Aid and Economic, Social and Cultural Rights Litigation’, in Legal Practitioner’s Dossier, Centre on Housing Rights & Evictions (2006), p.49

24. Jüriloo K. Free Legal Aid – a Human Right. Nordic Journal of Human Rights, 2015, 33(3), p.219

25. Zaitseva L., Racheva S. Mediation and Legal Assistance, Russian law journal? Vol 2, Issue 2, 2014. p. 155.

26. Nikartas.S., Limantè.A. Tools and Criteria for Measuring Legal Aid Quality: Guidelines for EU Member States 42 p.16-17

27. Soren.C., "Legal Research Methodology: An Overview", International Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (www.jetir.org), ISSN:2349-5162, Vol.8, Issue 10, October-2021, p. 442.

28. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995-ci il) - <https://www.e-qanun.az/framework/897>

DEFINITION AND CONTENT OF THE RIGHT TO PROFESSIONAL LEGAL ASSISTANCE

Polad Mehdiyev*

Abstract

In the article, the concept and content of the right to professional legal assistance are widely analyzed based on the diversity of opinions in the legal literature and international practice. It is noted that the right to receive professional assistance, which is considered one of the basic human rights and freedoms, stands out for its special importance in ensuring a decent standard of living for a person and a citizen in the modern era. On the other hand, in modern times, the right to receive professional legal assistance is considered as an important issue in ensuring the right to a fair trial. It is impossible to consider the provision of these two basic human rights, which are closely related to each other, separately, which has made the right to professional legal assistance one of the important issues that bring the right to professional legal assistance to the center of discussions in democratic societies. The article concludes that the content and scope of the right to professional legal assistance may vary between jurisdictions depending on the legal framework, available resources, and social needs. In each jurisdiction, specific laws, regulations, or policies define the scope of the right to professional legal assistance. Therefore, in the legal relations existing in different countries, different contents and concepts regarding professional legal assistance can be found.

Keywords: *legal aid, human rights, defense mechanisms, legal service, democratic society, legal education, legal norms.*

ОПРЕДЕЛЕНИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ПРАВА НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ ЮРИДИЧЕСКУЮ ПОМОЩЬ

Полад Мехдиев**

Резюме

В статье широко анализируются понятие и содержание права на профессиональную юридическую помощь на основе разнообразия мнений в юридической литературе и международной практике. Отмечается, что право на получение профессиональной помощи, считающееся одним из основных прав и свобод человека, выделяется особой значимостью в обеспечении достойного уровня жизни человека и гражданина в современную эпоху. С другой стороны, в современное время право на получение профессиональной юридической помощи рассматривается как важный вопрос обеспечения права на справедливое судебное разбирательство. Обеспечение этих двух основных прав человека, тесно связанных друг с другом, невозможно рассматривать отдельно, что сделало право на профессиональную юридическую помощь одним из важных вопросов, выдвигающих право на профессиональную юридическую помощь в центр внимания дискуссии в демократических обществах. В статье делается вывод о том, что содержание и объем права на профессиональную юридическую помощь могут различаться в разных юрисдикциях в зависимости от правовой базы, имеющихся ресурсов и социальных потребностей. В каждой юрисдикции конкретные законы, постановления или правила определяют объем права на профессиональную юридическую помощь. Поэтому в правоотношениях, существующих

* Ph.D. Candidate, Baku State University

** Докторант Бакинского государственного университета

твующих в разных странах, можно найти разное содержание и понятия относительно профессиональной юридической помощи.

Ключевые слова: *юридическая помощь, права человека, механизмы защиты, юридическая служба, демократическое общество, правовое образование, правовые нормы.*